

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

2.1 กุ้งกุลาดำ (*Penaeus monodon*, Fabricius, 1798)

จัดอยู่ในชั้นครัสเตเชีย (crustacea) เป็นกุ้งที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในวงศ์ Penaeidae มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Penaeus monodon* Fabricius และมีชื่อเรียกภาษาอังกฤษว่า Giant black tiger prawn หรือ Tiger prawn หรือ Jumbo tiger prawn (วัลลภ คงเพิ่มพูน, 2534)

2.1.1 ลักษณะทั่วไป

กุ้งกุลาดำเป็นสัตว์ที่ไม่มีกระดูกสันหลัง ขนาดยาวประมาณ 18-25 เซนติเมตร มีเปลือกเรียบและมันเงาหุ้มตัวอยู่ภายนอก เปลือกหัวเกลี้ยงไม่มีขน ลำตัวมี 19 ปล้องเป็นสีม่วงแดง มีแถบสีน้ำตาลหรือดำพาดขวางเป็นปล้องๆ ขาเดินมีสีแดงปนดำ ขาวายน้ำมีสีน้ำตาลปนน้ำเงิน โคนขาวายน้ำมีแถบสีเหลือง ระวังคัมภีร์มีสีน้ำตาลและมีขนสีแดงอยู่โดยรอบ หนวดมีสีดำไม่มีลายชัดเจน โดยสีของกุ้งจะเปลี่ยนแปลงไปตามการปรับตัวและสภาพแวดล้อม เช่น กุ้งเลี้ยงในบ่อจะมีสีซีด เป็นต้น ฟันกรีด้านบนมี 7-8 ซี่ ด้านล่างมี 3 ซี่ สันกรียวตรงขนานไปกับลำตัว ร่องข้างกรีดทั้ง 2 ด้านมีลักษณะแคบและยาวไม่ถึงฟันกรีดอันสุดท้าย ที่ขาเดินคู่ที่ 5 ไม่มีระยางค์อันนอก

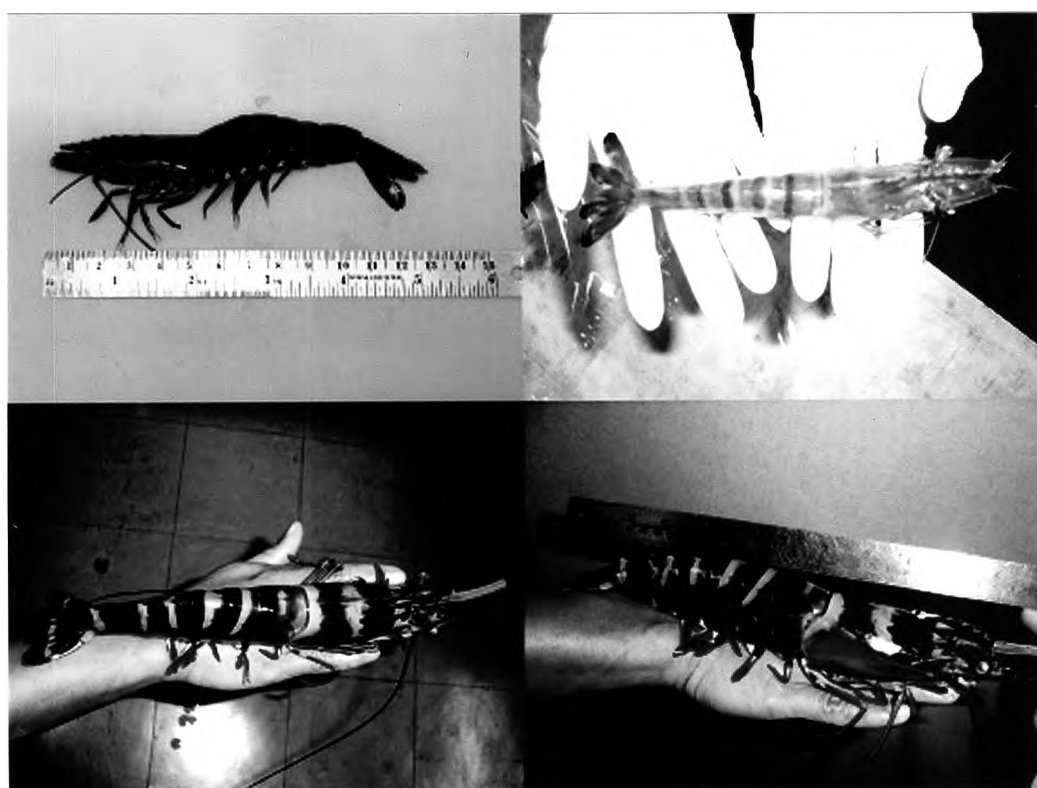
2.1.2 ลักษณะนิสัย

กุ้งกุลาดำเป็นกุ้งที่เจริญเติบโตเร็ว เจริญได้ในน้ำกร่อยและน้ำเค็ม ในธรรมชาติชอบอาศัยอยู่บริเวณน้ำลึกเขตร้อนที่มีท้องทะเลเป็นโคลนปนทราย ทนต่อการเปลี่ยนแปลงต่อสภาพแวดล้อมได้ดี สามารถทนอยู่ในน้ำที่มีช่วงอุณหภูมิ 12-36°C และทนต่อการเปลี่ยนแปลงความเค็มได้ในช่วงประมาณ 0.2-70 ส่วนในพันส่วน ชอบหมกตัวและอยู่ตามหน้าดิน หากินตามก้นบ่อหรือผิวดินโดยใช้ขาเดินคู่ที่ 1 หรือ 2 จับอาหารแทะกิน กุ้งจะกินอาหารจำพวกพืชและสัตว์ที่ตายแล้วและยังมีชีวิตอยู่กินอาหารได้ทุกเวลา ในช่วงที่ลอกคราบจะหยุดกินอาหารและกินมากหลังจากที่ลอกคราบเสร็จใหม่ๆ สามารถเพาะและแพร่พันธุ์ได้จากพ่อแม่พันธุ์จากทะเลหรือจากบ่อ ชอบหมกตัวและชอบอยู่ตามหน้าดิน กุ้งชนิดนี้มีการแพร่กระจายพันธุ์อย่างกว้างขวางใน Indo-West Pacific แถบตะวันออกของแอฟริกาถึงทะเลแดง มหาสมุทรอินเดีย จีน ฮองกง ไต้หวัน ตอนใต้ของญี่ปุ่น เกาหลี ไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และตอนเหนือของออสเตรเลีย ในประเทศไทยพบแพร่กระจายทั่วไป พบมากบริเวณเกาะช้าง บริเวณนอกฝั่งชุมพรถึงนครศรีธรรมราช ทางฝั่งอันดามันจะพบมากที่ภูเก็ตและระนอง

2.1.3 วงจรชีวิต

มีอายุขัยประมาณ 18-24 เดือน ขนาดของกุ้งเพศเมียจะใหญ่กว่าเพศผู้ โดยแม่กุ้งวางไข่ในน้ำทะเลลึก 30-40 เมตร ใกล้กับพื้นดิน ไข่ที่ผสมแล้วจะจมมีลักษณะกลมสีเหลืองอมเขียว ขนาดเล็ก

เส้นผ่าศูนย์กลางเฉลี่ย 0.29 มิลลิเมตร เมื่อไขฟักออกเป็นตัว ลูกกุ้งวัยอ่อนจะเคลื่อนที่เข้าสู่ชายฝั่ง ล่องลอยตามบริเวณผิวน้ำเหมือนพวกแพลงตอนสัตว์ทั่วไป และเจริญเติบโตโดยวิธีลอกคราบ พอลูก กุ้งเจริญเติบโตถึงขั้นสุดท้ายก็จะกลายเป็นกุ้งวัยรุ่นซึ่งมีลักษณะต่างๆ ครบสมบูรณ์สามารถแยกเพศ จากลักษณะของอวัยวะช่วยสืบพันธุ์ภายนอกได้ชัดเจน ช่วงนี้จะเดินทางมาเจริญเติบโตบริเวณน้ำ กร่อย เนื่องจากมีอาหารอุดมสมบูรณ์ และจะเริ่มเดินทางกลับออกสู่ทะเลเมื่อมีขนาดประมาณ 50 กรัม เพื่อทำการผสมพันธุ์และวางไข่ต่อไป กุ้งที่สมบูรณ์เพศแล้วสามารถอยู่ได้ในน้ำที่มีความลึกถึง 160 เมตร แต่พบมากที่ความลึก 20-70 เมตร

รูปที่ 2.1 กุ้งกุลาดำ (*Penaeus monodon*, Fabricius, 1798)

2.1.4 การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

ประเทศไทยมีการเพาะเลี้ยงหลายรูปแบบ ได้แก่ แบบธรรมชาติ แบบกึ่งพัฒนา และแบบ พัฒนา ซึ่งกุ้งชนิดนี้จะเจริญได้ดีที่อุณหภูมิ 25-30°C ความเค็มของน้ำ 15-30 ส่วนในพันส่วน ปริมาณ ออกซิเจนที่ละลายในน้ำไม่น้อยกว่า 3-5 ส่วนในล้านส่วน (มิลลิกรัมต่อมิลลิลิตร) พีเอชของน้ำ 7.5-8.5 แอมโมเนียไม่ควรเกิน 0.1 ส่วนในล้านส่วน ก๊าซไฮโดรเจนซัลไฟด์ไม่ควรเกิน 0.033 ส่วนในล้านส่วน มี ธาตุอาหารจำพวกไนโตรเจน ฟอสฟอรัส และซิลิกาไม่มากเกินไป น้ำที่ใช้เพาะเลี้ยงต้องปราศจาก

สารพิษต่างๆ ได้แก่ ยาปราบศัตรูพืช ยาฆ่าแมลง และโลหะหนัก จำพวกปรอท ทองแดง สังกะสี แคดเมียม เป็นต้น และสภาพพื้นบ่อไม่ควรเน่าเสีย ป้องกันโดยการดูแลควบคุมอาหารที่ให้อาหารและควบคุมปริมาณของแพลงตอนพืชในบ่อ (ชลอ ลิมสุวรรณ, 2535; วัลลภ คงเพิ่มพูน, 2534)

2.2 โรคไวรัสโอซิส

การเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำประสบปัญหาจากการตายอันเนื่องมาจากการติดเชื้อต่างๆ เช่น เชื้อไวรัส (โรคหัวเหลือง โรคตัวแดงดวงขาว) เชื้อรา โพรโทซัว พยาธิ และแบคทีเรีย (Lightner และ Redman, 1998) ซึ่งโรคไวรัสโอซิสเป็นสาเหตุการตายที่สำคัญของกุ้ง โรคนี้เกิดจากแบคทีเรียสกุลไวรัสโอซิส เช่น *V. harveyi* (โรคเรืองแสง), *V. parahaemolyticus*, *V. alginolyticus*, *V. mimicus* และ *V. vulnificus* (โรคเสี้ยนดำ) เป็นต้น โดยแบคทีเรียสกุลไวรัสโอซิสส่วนใหญ่มักเป็นแบคทีเรียฉวยโอกาสในกุ้งกุลาดำ (ชลอ ลิมสุวรรณ, 2543; ยอดยิ่ง เทพรานนท์, 2540; ปภาศิริ ศรีโสภณภรณ์, 2532) มีรายงานว่าพบแบคทีเรียสกุลไวรัสโอซิสในกุ้งที่ป่วยและตายด้วยโรคต่างๆ เช่น หัวเหลือง ตัวแดงดวงขาว (ยอดยิ่ง เทพรานนท์, 2540) และพบ *V. harveyi*, *V. anguillarum* และ *V. vulnificus* ในกุ้งที่ติดเชื้อ *Monodon baculovirus* (MBV) (Vaseeharan และ Ramasamy, 2003)

2.3 *Vibrio vulnificus*

2.3.1 ลักษณะของ *V. vulnificus*

V. vulnificus เป็นแบคทีเรียแกรมลบ รูปแท่ง เคลื่อนที่ได้โดยใช้โพลาร์แฟลกเจลลา สามารถเจริญได้ทั้งในสภาพที่มีและไม่มีอากาศ ช่วงอุณหภูมิ 9-31^oซ (Strom และ Paranjpy, 2000) ระดับความเค็ม 5-25 ส่วนในพันส่วน (Motes และคณะ, 1998) แบคทีเรียชนิดนี้พบครั้งแรกเมื่อปี 1964 ซึ่งในช่วงแรกคิดว่าเป็นสายพันธุ์หนึ่งของ *V. parahaemolyticus* แต่หลังจากตรวจสอบพบว่าโครงสร้างและการจัดเรียงตัวของกรดอะมิโนในดีเอ็นเอแตกต่างกัน จึงได้ตั้งชื่อให้ว่า *Beneckea vulnifica* จนกระทั่งในปี 1979 Farmer J.J. ได้ตั้งชื่อใหม่ว่า *V. vulnificus* (ยอดยิ่ง เทพรานนท์, 2540; Strom และ Paranjpy, 2000; Tison และ Kelly, 1989) สามารถแบ่งตามลักษณะทางกายวิภาคและเจ้าบ้านที่แตกต่างกันได้ 3 ไบโอไทป์ ได้แก่

2.3.1.1 *V. vulnificus* ไบโอไทป์ 1

ก่อให้เกิดกระเพาะและลำไส้อักเสบ (gastroenteritis) โลหิตเป็นพิษ (septicemia) และการติดเชื้อทางบาดแผล โดยลักษณะอาการที่สัมพันธ์กับการติดเชื้อทางบาดแผลมีหลายลักษณะ ดังแสดงในตารางที่ 2.2 ไบโอไทป์นี้จะเข้าสู่มนุษย์โดยการรับประทานอาหารทะเลดิบโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หอยนางรมหรือการที่บาดแผลสัมผัสกับน้ำทะเลที่ปนเปื้อน

2.3.1.2 *V. vulnificus* ไบโอดี 2

ก่อให้เกิดโรคในหนูและปลาชนิดต่างๆ เช่น ปลาไหล บั๊จจัยความรุนแรงของไบโอดี 2 จะเหมือนกับไบโอดี 1 แต่ไบโอดี 2 จะสามารถทำให้เกิดความรุนแรงในปลาไหลได้ในทั้งภาวะที่มีแคปซูล และไม่มีแคปซูล (Linkous และ Oliver, 1999) นอกจากนี้ยังพบว่าไบโอดีนี้สามารถเป็นแบคทีเรียช่วยโอกาสในมนุษย์ โดยมีรายงานการตรวจพบในบาดแผลของผู้ป่วย (Strom และ Paranjpy, 2000; Linkous และ Oliver, 1999; Biosca และ Amaro, 1996)

ความแตกต่างทางชีวเคมีและกายภาพของไบโอดี 1 และ 2 คือ ไบโอดี 1 จะสามารถผลิต indole และ ornithine decarboxylase นอกจากนี้ยังมีไลโปพอลิแซ็กคาไรด์ที่หลากหลาย สามารถแบ่งได้ 5 กลุ่ม โดยใช้โมโนโคลนอลแอนติบอดี ในขณะที่ไบโอดี 2 มีไลโปพอลิแซ็กคาไรด์เพียงชนิดเดียว คือ serovar E (Martin และ Siebeling, 1991)

2.3.2.3 *V. vulnificus* ไบโอดี 3

ก่อให้เกิดการติดเชื้อทางบาดแผลในมนุษย์ เป็นไบโอดีใหม่ที่มีการรายงานครั้งแรกในปี 1999 โดยพบการระบาดในประเทศอิหร่าน ไบโอดีนี้จะมีโคไลนีสีเขียวเมื่อเลี้ยงบนอาหาร TCBS ไม่สามารถเจริญในอาหาร Macconkey และไม่สามารถจำแนกโดยชุดตรวจ API 20E ลักษณะทางชีวเคมีของไบโอดีนี้จะคล้ายคลึงกับไบโอดี 1 โดยจะมีความแตกต่างบางประการ ดังแสดงในตารางที่ 2.3 (Bisharat และคณะ, 1999)

2.3.2 การแพร่กระจาย

พบแพร่กระจายทั่วไปในน้ำทะเลเขตอบอุ่นบริเวณปากอ่าวและสัตว์น้ำ เช่น หอย ปลา ไรแดง และกุ้ง (Vaseeharan และ Ramasamy, 2003; Strom และ Paranjpy, 2000; Linkous และ Oliver, 1999; Song และคณะ, 1990)

2.3.3 อาการของโรค

ทำให้เกิดกระเพาะและลำไส้อักเสบ โลหิตเป็นพิษ และการติดเชื้อทางบาดแผลในมนุษย์และก่อโรคในสัตว์น้ำ เช่น ปลา และกุ้ง ในกรณีโรคในกุ้งพบว่า *V. vulnificus* สามารถทำให้เกิดโรคได้ทั้งไบโอดี 1 และ 2 (Amaro และคณะ, 1999) โดยจะทำให้เกิดโรคเสี้ยนดำในกุ้งกุลาดำ (ชโลล์มสุวรรณ, 2543; ปภาศิริ ศรีโสภณภรณ์, 2532) และเป็นแบคทีเรียช่วยโอกาส พบว่าสามารถอยู่ร่วมกับแบคทีเรียสกุลวิบริโอชนิดอื่นๆ ในน้ำเลือดกุ้งได้เป็นอย่างดี และมีความสัมพันธ์กับสัตว์ที่มีการติดเชื้อในเลือด (ยอดยิ่ง เทพรานนท์, 2540) โดยจะพบในกุ้งที่เป็นโรคและอ่อนแอ เช่น กุ้งกุลาดำที่ติดเชื้อ *Monodon baculovirus* (MBV) (Vaseeharan และ Ramasamy, 2003)

ตารางที่ 2.1 ลักษณะทางสัณฐานวิทยาและชีวเคมีของ *V. vulnificus* (Holt, J.G. และคณะ., 1994)

สมบัติ	<i>V. vulnificus</i>
3-12 polar flagella	-
Lateral flagella on solid media	-
Swarming	-
Straight rod ^a	-
PHB accumulation	-
Pigment	-
Arginine dihydrolase	-
Oxidase	+
Nitrate reduction	+
Luminescence	-
D-glucose, gas	-
Acetoin and/or diacetyl production	-
Na ⁺ required for growth	+
Organic growth factor requirement	-
4°C, growth	-
30°C, growth	+
35°C, growth	+
40°C, growth	+
Amylase	+
Gelatinase	+
Lipase	+
Alginase	-
Chitinase	+
Utilization of :	
Acetate	+
Aconitate	+
β-Alanine	-

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

สมบัติ	<i>V. vulnificus</i>
D-Alanine	+
L-Alanine	+
γ -Aminobutyrate	-
δ -Aminovalerate	-
L-Arabinose	-
L-Arginine	+
L-Aspartate	+
Butyrate	-
Caprate	+
Caproate	-
Caprylate	+
Cellobiose	+
Citrate	+
Citrulline	-
Ethanol	-
D-Galactose	+
D-Galacturonate	-
D-Glucuronate	+
L-Glutamate	+
Glutarate	-
D-Glucuronate	+
DL-Glycerate	+
Glycine	-
Heptanoate in	-
L-Histidine	d
<i>p</i> -Hydroxybenzoate	-

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

สมบัติ	<i>V. vulnificus</i>
β -Hydroxybutyrate	-
<i>myo</i> -Inositol	-
Isobutyrate	-
α -Ketoglutarate	+
DL-Lactose	+
Lactose	d
L-Leucine	-
DL-Malate	d
D-Manitol	d
D-Mannose	+
Melibiose	-
L-Ornithine	-
Pelargonate	-
L-Proline	+
Propanol	-
Propionate	+
Putrescine	-
Pyruvate	+
Quinate	-
L-Rhamnose	-
D-Ribose	+
Salicin	-
L-Serine	-
D-Sorbitol	-
Sucrose	-
Trehalose	+
L-Tyrosine	+

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

สมบัติ	<i>V. vulnificus</i>
Valerate	-
D-Xylose	-

หมายเหตุ + = แท่งตรง, - = แท่งโค้ง

+ = ผลบวก 90% ขึ้นไป, - = ผลลบ 90% ขึ้นไป, d= ผลบวก 11-89%

ตารางที่ 2.2 อาการที่สัมพันธ์กับการติดเชื้อทางบาดแผลของ *V. vulnificus* (Oliver, 2005)

อาการ	เปอร์เซ็นต์การเกิด (n=168)
เซลล์อักเสบ (cellulitis) ที่บริเวณแผล (cellulitis)	88
ตุ่มพอง (bullae)	88
เป็นไข้ (มากกว่า 37.8 ^o ซ)	65
หนาวสั่น	29
การเปลี่ยนแปลงของสภาพจิตใจ ^a	18
อาการบวมเนื่องจากโลหิตซึมออกจากหลอดเลือด (ecchymosis)	18
ความดันโลหิตต่ำ ^b	12
ท้องร่วง	6
อาเจียน	6

หมายเหตุ a = การมีไข้ หรือการไม่สามารถจดจำสถานที่หรือเพื่อนได้ หรือการหลับใน

b = ความดันของการบีบตัวของหัวใจน้อยกว่า 90 มิลลิเมตรปรอท

ตารางที่ 2.3 การเปรียบเทียบลักษณะทางชีวเคมีของ *V. vulnificus* แต่ละไบโอดีป (Bisharat และคณะ, 1999)

ลักษณะ	ไบโอดีป		
	1	2	3
Oxidase	+	+	+
Arginine dihydrolase	-	-	-
Lysine decarboxylase	+	+	+
Sucrose fermentation	-	-	-
Ornithine decarboxylase	+	-	+
Indole production	+	-	+
D-mannitol fermentation	+	-	-
D-sorbitol fermentation	-	+	-
Citrate (Simmon's)	+	+	-
Salicin fermentation	+	+	-
Cellobiose fermentation	+	+	-
Lactose fermentation	+	+	-
ONPG test	+	+	-

หมายเหตุ + = ผลบวกเท่ากับหรือมากกว่า 75%, - = ผลลบเท่ากับหรือมากกว่า 75%

2.3.4 การก่อให้เกิดโรค

2.3.4.1 ความรุนแรงของ *V. vulnificus*

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงของ *V. vulnificus* เช่น การสร้างฮีโมไลซินและไซโทไลซิน ที่หลั่งออกสู่นอกเซลล์ (extracellular hemolysin และ cytolysin) เมทัลโลโปรตีเอส (metalloprotease) การใช้ธาตุเหล็ก (iron utilization) การแสดงออกของ capsular polysaccharide (CPS) ไลโปพอลิแซ็กคาไรด์ และการทนทานต่อสารฆ่าแบคทีเรีย เป็นต้น การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงของ *V. vulnificus* นิยมใช้หนูเป็นตัวแทนของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น ทำการฉีด *V. vulnificus* ไปโอไทป์ 1 และ 2 สายพันธุ์ที่รุนแรงเข้าที่ช่องท้องของหนู พบว่าปริมาณที่ทำให้เกิดการตาย 50% (LD_{50}) มีค่าประมาณ 1×10^5 CFU/mouse (Strom และ Paranjpye, 2000; Linkous และ Oliver, 1999; Amaro และคณะ, 1994)

2.3.4.2 ปัจจัยของผิวเซลล์ (cell surface)

2.3.4.2.1 Capsular polysaccharide (CPS)

V. vulnificus สามารถสร้างแคปซูลบนผิวนอกของเซลล์ แคปซูลที่สร้างขึ้นจะมีความเกี่ยวข้องกับความรุนแรงของแบคทีเรียชนิดนี้ โดยช่วยให้สามารถทนทานต่อแบคทีเรียซิดอล และช่วยป้องกันเซลล์จากระบบการกลืนทำลายของแมโครฟาจ การแสดงออกของแคปซูลจะมีความสัมพันธ์กับลักษณะของโคโลนี สายพันธุ์ที่สร้างแคปซูลจะมีความรุนแรง โคโลนีจะทึบแสง ส่วนสายพันธุ์ที่ไม่สร้างแคปซูลจะไม่มี ความรุนแรง โคโลนีจะโปร่งแสง แบคทีเรียชนิดนี้จะสร้างแคปซูลได้ดีในการเจริญช่วง log phase และที่อุณหภูมิ 30-37°C ปัจจุบันพบว่ามียีนหลายชนิดที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออก เช่น ยีนที่เกี่ยวข้องกับการสังเคราะห์น้ำตาลแรมโนส ยีนที่ถอดรหัสเอนไซม์ sugar epimerase และยีน *wza* ที่ถอดรหัส outer membrane transporter ของแคปซูล หากยีนเหล่านี้เกิดการกลายพันธุ์จะมีผลกระทบต่อ การแสดงออกของแคปซูล ส่งผลให้ *V. vulnificus* มีความรุนแรงลดลง (Gulig และคณะ, 2005; Strom และ Paranjpye, 2000; Linkous และ Oliver, 1999; Wright และคณะ, 1999)

Collado และคณะ (2000) ศึกษาความรุนแรงของ *V. vulnificus* ที่สร้างและไม่สร้างแคปซูลในปลาไหล (*Anguilla anguilla*) โดยการแช่เชื้อทั้ง 2 ชนิด (immersion) และฉีดเข้าที่ช่องท้องของปลาไหล (intraperitoneal injection) พบว่าการฉีกมีค่า LD_{50} ต่ำกว่าการแช่เชื้อ และ *V. vulnificus* ที่สร้างแคปซูลจะมีค่า LD_{50} ต่ำกว่าไม่สร้างแคปซูล ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแคปซูลเป็นปัจจัยการก่อโรคที่สำคัญในปลาไหล

2.3.4.2.2 ไลโปพอลิแซ็กคาไรด์ (lipopolysaccharide)

ไลโปพอลิแซ็กคาไรด์หรือเอนโดทอกซินของแบคทีเรียเป็นตัวกลางในการเกิดการช็อกที่เกิดจากโลหิตเป็นพิษ (septic shock) โดยการชักนำการตอบสนองต่อการเป็นไข้ (pyrogenic

response) ของมนุษย์ ซึ่งไลโปพอลิแซ็กคาไรด์ของ *V. vulnificus* สามารถก่อให้เกิดการช็อกที่เกิดจากโลหิตเป็นพิษได้ แม้ไลโปพอลิแซ็กคาไรด์ของ *V. vulnificus* จะมีความสามารถในการก่อให้เกิดการเป็นใช้น้อยกว่าไลโปพอลิแซ็กคาไรด์ของแบคทีเรียแกรมลบที่ก่อโรคชนิดอื่นๆ แต่ก็มีบทบาทสำคัญต่อการตอบสนองของไซโตไคน์ (cytokine) ในเจ้าบ้าน โดยจะไปชักนำให้เกิดการอักเสบ การทำลายเนื้อเยื่อ และการช็อกที่เกิดจากโลหิตเป็นพิษในระหว่างที่ร่างกายติดเชื้อ (Strom และ Paranjpye, 2000)

ชนิดของไลโปพอลิแซ็กคาไรด์สามารถใช้เป็นพื้นฐานในการจำแนกไบโอไทป์ โดยไบโอไทป์ 1 จะมีสายโซ่ O-polysaccharide ที่หลากหลาย สามารถแบ่งได้ 5 กลุ่ม โดยใช้โมโนโคลนอลแอนติบอดี และเนื่องด้วยไลโปพอลิแซ็กคาไรด์ของไบโอไทป์ 1 มีความซับซ้อนของ antigenic heterogeneity สูง ดังนั้นจึงเป็นปัจจัยหนึ่งในการเพิ่มความรุนแรงของ *V. vulnificus* (Martin และ Siebeling, 1991) ส่วนไบโอไทป์ 2 จะมีสายโซ่ O-polysaccharide 1 ชนิด คือ serovar E ซึ่งจะก่อให้เกิดโรคในปลาไหล และยังพบว่าสายโซ่ O-polysaccharide ของไบโอไทป์นี้จะทนทานต่อสารฆ่าแบคทีเรียของปลาไหล ในขณะที่ไบโอไทป์ 1 จะถูกทำลาย (Amaro และคณะ, 1997)

2.3.4.2.3 พิล (pili)

เป็นระยางค์อยู่ภายนอกเซลล์มีลักษณะกลวงและเป็นฟิลาเมนต์ (filament) ที่ประกอบด้วยโปรตีนยื่นออกมาจากผิวเซลล์ มีหน้าที่ทำให้แบคทีเรียสามารถเกาะติดกับเจ้าบ้านหรือเกาะกันเอง และเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดข้อมูลทางพันธุกรรมระหว่างเซลล์ (ยอดยิ่ง เทพรานนท์, 2540) ยีนที่ถอดรหัสสองคู่ประกอบในการสร้างพิลไทป์ IV ของ *V. vulnificus* คือ *vvpA* โดย พิลไทป์ IV เป็นชนิดของพิลที่พบทั่วไปในแบคทีเรียแกรมลบ เช่น *Pseudomonas aeruginosa*, *Aeromonas hydrophila*, *Neisseria gonorrhoeae*, *Moraxella bovis* และ *V. cholerae* (Strom และ Paranjpye, 2000)

Gander และ LaRocco (1989) แสดงพิลบนเซลล์ *V. vulnificus* เป็นครั้งแรกโดยใช้กล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอน และศึกษาการเกาะติดของพิลบนเยื่อบุผิวเซลล์มนุษย์ พบว่าจำนวนพิลมีผลต่อการเกาะติด โดยจำนวนพิลของ *V. vulnificus* ที่แยกได้จากเลือดหรือบาดแผลที่ติดเชื้อมากกว่าที่แยกได้จากสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ *V. vulnificus* ที่แยกจากสิ่งแวดล้อมเกาะติดกับเยื่อบุผิวเซลล์เจ้าบ้านได้น้อย

2.3.4.3 แฟลกเจลลา และการเคลื่อนที่ของ *V. vulnificus*

แฟลกเจลลา เป็นส่วนที่ใช้ในการเคลื่อนที่ของแบคทีเรีย

Lee และคณะ (2004a) นำยีน *flgE* ที่ถอดรหัสการสร้างโปรตีนฮุกของแฟลกเจลลา (flagella core protein) มาทำการกลายพันธุ์ (*flgE* mutant) เป็นผลให้ *V. vulnificus* ไม่มีการสร้าง

แฟลกเจลลา และไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ เมื่อทำการฉีด *flgE* mutant เข้าที่ช่องท้องของหนูที่ไม่มีการเสริมธาตุเหล็กในอาหาร พบว่าค่า LD₅₀ เพิ่มขึ้น 10 เท่า เมื่อเปรียบเทียบกับหนูที่ฉีดด้วยสายพันธุ์ที่แยกได้จากผู้ป่วย และเมื่อฉีด *flgE* mutant เข้าที่ได้ผิวหนังของหนูที่มีการเสริมธาตุเหล็กและเดกซ์แทรนในอาหาร พบว่าค่า LD₅₀ เพิ่มขึ้น 1000 เท่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่า *V. vulnificus* จะลดความรุนแรงเมื่อขาดแฟลกเจลลาในการเคลื่อนที่

2.3.4.4 สารพิษและเอนไซม์

2.3.4.4.1 ฮีโมไลซิน (hemolysin) และ ไซโทไลซิน (cytolysin)

เป็นปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง และสามารถใช้ในการบ่งบอกถึงระดับความรุนแรงของแบคทีเรีย (Munro และคณะ, 2003) โปรตีนของไซโทไลซิน มี 2 ชนิด คือ 56 และ 40 กิโลดาลตัน ไซโทไลซินขนาด 56 กิโลดาลตัน นอกจากจะทำให้เซลล์เม็ดเลือดแดงของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมแตกแล้ว ยังเป็นสาเหตุให้เกิดการซึมผ่านระบบท่อลำเลียง (vascular permeability) ที่ผิวหนังของหนูตะเภาส่งผลให้หนูตาย ไซโทไลซินจะทำให้เซลล์แตกโดยการสร้างรูบนผนังเซลล์ และกระตุ้นเอนไซม์กวานิเลตไซเคลส ซึ่งจะช่วยเพิ่มระดับของ cyclic GMP ในเซลล์ทำให้เกิดการพองของเส้นเลือดและการบวมน้ำ ยีนที่ถอดรหัสไซโทไลซินคือ *vwA* ปัจจุบันการศึกษาบทบาทของไซโทไลซินของ *V. vulnificus* ยังไม่ชัดเจน พบว่าไม่มีความแตกต่างกันระหว่างสายพันธุ์ที่มีความรุนแรง และสายพันธุ์ที่ไม่มีการแสดงออกของไซโทไลซิน (Strom และ Paranjpye, 2000)

Lee และคณะ (2004b) ทำการทดลองในระดับหลอดทดลอง (in vitro) ด้วยการเติมไซโทไลซินพบว่า trifluoperazin และ calcium-calmodulin antagonist สามารถยับยั้งการเพิ่มการซึมผ่านของผนังเซลล์เอนโดทีเลียมได้ และเมื่อนำ trifluoperazin ไปทดลองในหนู พบว่าหนูมีอัตราการรอดชีวิตเพิ่มขึ้น

ฮีโมไลซินขนาด 40 กิโลดาลตัน มียีนที่ถอดรหัส คือ *vIIY* ลำดับเบสของยีนนี้ยังมีความเหมือนกับลำดับเบสของโลจิโอไลซิน (logiolysin) ที่สร้างโดย *Logionella pneumophila* ซึ่งบทบาทของ *vIIY* ต่อความรุนแรงของ *V. vulnificus* ยังไม่มีผู้ทำการศึกษา (Gulig และคณะ, 2005; Strom และ Paranjpye, 2000)

2.3.4.4.2 เมทัลโลโปรติเอส (metalloprotease)

เมทัลโลโปรติเอส (*V. vulnificus* protease, VVP) เป็นโปรติเอสที่หลั่งออกมานอกเซลล์ มีขนาด 45 กิโลดาลตัน VVP จะทำให้เกิดการเพิ่มการซึมผ่านระบบท่อลำเลียง การบวมน้ำ และเป็นสาเหตุให้เส้นเลือดถูกทำลาย โดยมีสังกะสีเป็นตัวเร่งปฏิกิริยา เมื่อฉีด VVP เข้าที่ช่องท้อง หรือเส้นเลือด หรือใต้ผิวหนังของหนู พบว่าทำให้น้ำเยื่อผิวหนังของหนูตาย (dermonecrosis) เป็นบริเวณกว้างอย่างรวดเร็ว VVP จะมีความคล้ายคลึงกับโปรติเอสที่ผลิตจาก *V. anguillarum* (EmpA), *V. cholerae* (HprC) และ *V. proteolyticus* (NprP) ยีนที่ถอดรหัส VVP คือ *vvp* หรือ *empV* หรือ

vvpE และการแสดงออกของ *vvp* จะเพิ่มขึ้นเมื่อการเจริญอยู่ในช่วง stationary phase ในการศึกษา ระดับหลอดทดลอง พบว่าไปโอโทปี 1 และ 2 สามารถสร้าง VVP ได้ แต่มีเพียงไปโอโทปี 1 เท่านั้นที่สามารถเจริญและหลั่ง VVP ออกมาในร่างกายมนุษย์ (Gulig และคณะ, 2005; Watanabe และคณะ, 2004; Strom และ Paranjpye, 2000)

2.3.4.4.3 เอนเทอโรทอกซิน (enterotoxin)

เป็นสารพิษจากแบคทีเรียชนิดเอกโซทอกซิน (exotoxin) ซึ่งจะมีเป้าหมายของการเป็นพิษอยู่ที่ลำไส้ มีผลทำให้เกิดท้องร่วง และลำไส้อักเสบ (ยอดยิ่ง เทพรานนท์, 2540)

Stelma และคณะ (1988) ศึกษาการผลิตเอนเทอโรทอกซินของ *V. vulnificus* โดยสามารถแยกเอนเทอโรทอกซินซึ่งตอบสนองต่ออาการทางเดินอาหารอักเสบ และโลหิตเป็นพิษ

2.3.4.4.4 โปรตีนที่หลั่งออกมาสู่นอกเซลล์ (extracellular protein; ECPs) อื่น ๆ

V. vulnificus สายพันธุ์ที่แยกได้จากผู้ป่วยและสิ่งแวดล้อมสามารถผลิต ECPs ได้อีกหลายชนิด ได้แก่ อะไมเลส ไคติเนส คอนดรอยติเนส เซลลาจีเนส ดีออกซีไรโบนิวคลีเอส อีลาสเทส เจลาติเนส แลคซิทีเนส มิวซินเนส ฟอสโฟไลเปส ไฮยาลูโรนิเดส และ ดีเอ็นเอส ซึ่ง ECPs เหล่านี้อาจมีผลต่อความรุนแรงของ *V. vulnificus* เช่น *V. vulnificus* จะสร้างไคติเนสขึ้นเพื่อย่อยสลายสารประกอบที่มีขนาดใหญ่ ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่าเอนไซม์ชนิดนี้จำเป็นต่อการเจริญในสิ่งมีชีวิตจำพวกครัสเตเชีย (crustacea) และซูโอแพลงก์ตอน (zooplankton) โดยกระบวนการไฮโดรไลซิสของไคตินต้องอาศัยการทำงานของไคติเนส 2 ชนิด คือ เอนโดไคติเนส (endochitinase) และ ไคติไบเอส (chitinase) นอกจากนี้ยังมีการศึกษาอีลาสเทส พบว่าสามารถก่อให้เกิดความเป็นพิษได้ในหนู (Strom และ Paranjpye, 2000; Linkous และ Oliver, 1999)

2.3.4.5 การใช้ธาตุเหล็ก (iron utilization)

การเพิ่มระดับธาตุเหล็กในซีรัมเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อโรค และมีความสัมพันธ์กับความรุนแรง *V. vulnificus* จะมีกลไกการผลิตซิเดอโรฟออร์ เพื่อนำธาตุเหล็กจากส่วนประกอบของเจ้าบ้านที่มีธาตุเหล็กเป็นองค์ประกอบ เช่น ทรานสเฟอริน แลคโตเฟอริน ฮีโมโกลบิน เมทเทอโมโกลบิน และ เฮปโตโกลบิน ออกมา แล้วส่งต่อให้เซลล์แบคทีเรีย หากไม่สามารถผลิตซิเดอโรฟออร์ได้จะทำให้ความรุนแรงลดลง *V. vulnificus* สามารถผลิตซิเดอโรฟออร์ได้ 2 ชนิด คือ ฟีนาลเทท หรือ แคททีโคล (phenalate หรือ catechol) และ ไฮโดรซามาเท (hydroxamate) นอกจากนี้มีการศึกษาพบว่า *V. vulnificus* จะไม่เจริญในซีรัมของมนุษย์ที่ปราศจากธาตุเหล็ก (Gulig และคณะ, 2005; Strom และ Paranjpye, 2000; Linkous และ Oliver, 1999)

2.4 โรคเสี้ยนดำ

โรคเสี้ยนดำเกิดจาก *V. vulnificus* โดยแบคทีเรียชนิดนี้จะทำให้กุ้งเป็นโรคได้ในบางโอกาสเท่านั้น (Song และคณะ, 1989) และมักพบในการเลี้ยงกุ้งที่มีระบบความเค็มต่ำ หรือการเลี้ยงที่มีระบบความเค็มปกติแต่เป็นช่วงน้ำจืดหรือน้ำฝน (ชลอ ลิมสุวรรณ, 2543) การระบาดของโรคเสี้ยนดำในประเทศไทยมีรายงานครั้งแรกปี พ.ศ.2531 ซึ่งเป็นช่วงที่ธุรกิจการเลี้ยงกุ้งเริ่มมีการขยายตัว กุ้งกุลาดำที่เป็นโรคนี้อาจมีจุดหรือเสี้ยนสีดำหรือสีน้ำตาลที่ตำแหน่งใต้เปลือก โดยเฉพาะบริเวณรอยต่อระหว่างเปลือกของแต่ละปล้องและแพนหาง จุดหรือเสี้ยนเหล่านี้สามารถแทงทะลุผ่านกล้ามเนื้อกุ้งทั้ง 2 ด้าน หรือด้านเดียวเข้าไปฝังอยู่ภายใน โดยจะมีขนาดแตกต่างกัน หากมีการฝังในกล้ามเนื้อแม้กุ้งจะมีการลอกคราบแล้วเสี้ยนจะยังคงฝังอยู่ภายในกล้ามเนื้อ เมื่อนำกุ้งที่เป็นโรคเสี้ยนดำไปต้มจนสุก ลักษณะจุดหรือเสี้ยนสีดำจะปรากฏเด่นชัด ทำให้เป็นปัญหาต่อการขายภายในประเทศและส่งออกต่างประเทศ พยาธิสภาพของเนื้อเยื่อบริเวณที่เป็นจุดหรือเสี้ยนจะเป็นเนื้อเยื่อเกี่ยวพันเนื่องจากมีปริมาณเซลล์เม็ดเลือดจำนวนมาก (ปภาศิริ ศรีโสภณภรณ์, 2538) การเกิดจุดหรือเสี้ยนสีดำเป็นผลมาจากระบบภูมิคุ้มกันของกุ้งที่เรียกว่าระบบโพรฟีนอลออกซิเดส

ระบบโพรฟีนอลออกซิเดสเป็นกลไกการป้องกันสิ่งแปลกปลอมโดยเซลล์ที่สำคัญในสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มครัสเตเชีย โดยเซลล์เม็ดเลือดชนิดฮีโมแกรนูลาและแกรนูลาเซลล์เป็นแหล่งที่สร้างและเก็บเอนไซม์ในระบบนี้ (Sritunyalucksana และ Söderhäll, 2000) ซึ่งเม็ดเลือดเหล่านี้จะถูกกระตุ้นโดยผนังเซลล์จุลินทรีย์ที่มีองค์ประกอบของคาร์โบไฮเดรต (Torbjörn และ Söderhäll, 1999) ได้แก่ โลโพลิแซ็กคาไรด์ (lipopolysaccharide) เปปติโดไกลแคน (peptidoglycan) ที่เป็นส่วนประกอบของผนังเซลล์แบคทีเรีย และบีตา-1,3-กลูแคน ที่เป็นส่วนประกอบของผนังเซลล์ราและยีสต์ ให้เกิดดีแกรนูเลชัน หลังเอนไซม์กระตุ้นโพรฟีนอลออกซิเดส (prophenoloxidase activating enzyme; ppA) ได้แก่ เซอรีนโปรติเอส (serine protease) และโพรฟีนอลออกซิเดสออกจากเม็ดแกรนูลา จากนั้นเซอรีนโปรติเอสจะถูกกระตุ้นโดยผนังเซลล์จุลินทรีย์ที่มีองค์ประกอบของคาร์โบไฮเดรตให้กลายเป็นเซอรีนโปรติเอสที่อยู่ในรูปแอคทีฟ ซึ่งจะไปเปลี่ยนโพรฟีนอลออกซิเดสให้เป็นฟีนอลออกซิเดส และฟีนอลออกซิเดสจะออกซิไดซ์ฟีนอลให้เปลี่ยนเป็นควิโนน จากนั้นควิโนนจะเกิดการจัดเรียงตัวใหม่เป็นโดพาโครม (dopachrome) เกาะรวมตัวเป็นเม็ดสีดำ (เมลานิน) (Johanson และ Söderhäll, 1989) โดยมีรายงานว่าเม็ดสีดำและควิโนนทำหน้าที่ในการยับยั้งเอนไซม์ของแบคทีเรียและเป็นฟังจิสตาติก (fungistatic) (Sung และคณะ, 1998)

2.5 *Vibrio mimicus*

2.5.1 ลักษณะของ *V. mimicus*

V. mimicus เป็นแบคทีเรียแกรมลบ รูปแท่ง เคลื่อนที่ได้โดยใช้โพลาร์แฟลกเจลลา สามารถเจริญได้ในภาวะที่มีเกลือ 0-7% ช่วง pH ประมาณ 6.8-8 และอุณหภูมิมีผลต่อการเจริญ โดยจะไม่พบ *V. mimicus* ในช่วงอุณหภูมิที่ต่ำกว่า 10°C (Rodkhum และคณะ, 2001; Chowdhury และคณะ, 1989) แบคทีเรียชนิดนี้มีลักษณะทางชีวเคมีคล้ายกับ *V. cholerae* โดยความแตกต่างระหว่าง 2 สายพันธุ์ ที่สำคัญคือ *V. mimicus* จะไม่สามารถผลิตกรดจากน้ำตาลซูโครส ทำให้โคโลนีเป็นสีเขียวเมื่อเจริญบนอาหาร TCBS และให้ผลเป็นลบเมื่อทดสอบกับ Voges-Proskauer (Lee และคณะ, 2002) ซึ่งการค้นพบ *V. mimicus* ในช่วงแรกมีการรายงานว่าเป็น *V. cholerae*-lysine-decarboxylase negative หรือ *V. cholerae*-mannitol negative หรือ *V. cholerae*-sucrose negative ต่อมา Davis และคณะ (1981) ได้ทำการวิเคราะห์ DNA hybridization และลักษณะทางกายภาพของ *V. cholerae* พบว่ามี *V. cholerae* ที่มีลักษณะแตกต่างจาก *V. cholerae* กลุ่มอื่นๆ จึงระบุว่า เป็น *V. cholerae* สายพันธุ์ที่ไม่ปกติ (atypical strains of *V. cholerae*) และภายหลังได้มีการตั้งชื่อใหม่เป็น *V. mimicus* ลักษณะทางกายภาพและชีวเคมีของ *V. mimicus* และ *V. cholerae* ดังแสดงในตารางที่ 2.4

2.5.2 การแพร่กระจาย

สามารถพบ *V. mimicus* ได้จากคนไข้ที่ป่วยเป็นโรคท้องร่วง และติดเชื้อที่หู นอกจากนี้ยังพบทั่วไปในสิ่งแวดล้อม เช่น หอยนางรม กุ้ง แพลงก์ตอนสัตว์ แพลงก์ตอนพืช ปลา ไข่เต่า และแหล่งน้ำกร่อย เป็นต้น (Jermyn และ Boyd, 2005; Vieira และคณะ, 2001; Acuña และคณะ, 1999; Chun และคณะ, 1999; Davis และคณะ, 1981)

2.5.3 อาการของโรค

V. mimicus จะเข้าสู่มนุษย์โดยการรับประทานอาหารดิบ เช่น หอยนางรม และไข่เต่า ที่ปนเปื้อน แบคทีเรียชนิดนี้จะเป็นสาเหตุให้เกิดอาการท้องร่วง คลื่นไส้ อาเจียน กล้ามเนื้อเป็นตะคริว กระเพาะและลำไส้อักเสบ (gastroenteritis) หูอักเสบ เป็นไข้ และโลหิตเป็นพิษ (hemorrhagic septicemia) ในมนุษย์ (Lee และคณะ, 2002; Kang และคณะ, 1998; Chowdhury และคณะ, 1989) นอกจากนี้ยังมีรายงานว่าพบ *V. mimicus* ในกุ้งที่ป่วยเป็นโรค และมีการศึกษาการเกิดโรคของ *V. mimicus* ในกุ้งโดยการแช่เชื้อ พบว่ากุ้งมีอัตราการตายสูงถึง 80% (Oanh และคณะ [online])

ตารางที่ 2.4 ลักษณะทางกายภาพและชีวเคมีของ *V. mimicus* และ *V. cholerae* (Rodkhum และคณะ, 2001)

สมบัติ	<i>V. mimicus</i>	<i>V. cholerae</i>
Hemolysis บน blood agar	+	+
โคโลนีบน TCBS	เขียว	เหลือง
การติดสีแกรม	แกรมลบ	แกรมลบ
รูปร่าง	แท่งสั้น	แท่งสั้น
Oxidase	+	+
การเคลื่อนที่	+	+
O/F	F	F
Decarboxylation of :		
Arginine	-	-
Lysine	+	+
Ornithine	d	d
Nitrate Reduction	+	+
Voges-Proskauer	+	+
Growth in :		
0% NaCl (W/V)	+	+
5% NaCl (W/V)	d	d
7% NaCl (W/V)	d	-
10% NaCl (W/V)	-	-
Production of		
Indole	+	+
Urease	-	-
Acid from :		
Salicin	-	-
Lactose	v	-
Arabinose	-	-
Sucrose	-	+

หมายเหตุ + : ผลบวก 85-100%, - : ผลบวก 0-15%, d : ผลบวก 16-84%, v : ไม่คงที่

2.5.4 การก่อให้เกิดโรค

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงของ *V. mimicus* เช่น cholera toxin (CT), *Escherichia coli* heat stable enterotoxin-like toxin, heat-labile hemolysin, heat-stable hemolysin และ cytotoxin นอกจากนี้ *V. mimicus* ยังมีการสร้างโปรตีนที่สัมพันธ์กับการก่อโรคอีกหลายชนิด เช่น ฮีแมกกลูทีนิน เมทัลโลโปรติเอส โปรติเอส ไลเปส และ ฟอสโฟไลเปส

2.5.4.1 Cholera toxin (CT)

สามารถผลิต cholera toxin ได้เช่นเดียวกับ *V. cholerae* ซึ่ง cholera toxin เป็นเอนเทอโรทอกซินที่มีสมบัติไม่ทนกรด ไม่ทนความร้อน และเป็นสาเหตุให้เกิดอาการท้องร่วง (Lee และคณะ, 2002; Acuña และคณะ, 1999; Miyoshi และคณะ, 1997; Campos และคณะ, 1996)

2.5.4.2 ฮีโมไลซิน (hemolysin)

ทำให้เกิดอาการท้องร่วง โดยฮีโมไลซินจะไปทำลายเซลล์เม็ดเลือดแดงด้วยการเกาะและทำให้เกิดรูที่ผนังเซลล์ *V. mimicus* จะผลิตฮีโมไลซิน 2 ชนิด คือ heat-labile hemolysin และ heat-stable hemolysin (Miyoshi และคณะ, 1997)

2.5.4.3 ฮีแมกกลูทีนิน (hemagglutinin; HAs)

มีบทบาทสำคัญในการเกาะกับชั้นเยื่อเมือกของผนังลำไส้เล็ก และตกตะกอนเซลล์เม็ดเลือดแดง ซึ่งคาดว่าผนังเซลล์เม็ดเลือดแดงนี้มีฮอมอโลก (homolog) ของสารเมือกที่เกี่ยวข้องกับการเกาะของ *V. mimicus* แบคทีเรียชนิดนี้ผลิตฮีแมกกลูทีนิน 3 ชนิด คือ เมทัลโลโปรติเอส, ไลโปพอลิแซ็กคาไรด์ (VM-LPSHA) และ outer membrane protein ขนาด 39 กิโลดาลตัน (VM-OMPHA) ฮีแมกกลูทีนินทั้ง 3 ชนิดจะทำงานร่วมกันในการเกาะกับชั้นเยื่อเมือกของผนังลำไส้เล็ก (Alam และคณะ, 1997)

2.5.4.3.1 ไลโปพอลิแซ็กคาไรด์ และ outer membrane protein ขนาด 39 กิโลดาลตัน

V. mimicus จะเกาะกับชั้นเยื่อเมือกของผนังลำไส้เล็ก และตกตะกอนเซลล์เม็ดเลือดแดง โดยใช้ VM-LPSHA และ VM-OMPHA ซึ่งจะถูกยับยั้งการทำงานโดยไกลโคโปรตีน เช่น มิวซิน (mucin) ฟีตุอิน (fetuin) และ เอเชียโลฟีตุอิน (asialofetuin) (Alam และคณะ, 1997)

2.5.4.3.2 เมทเทลโลโปรติเอส (metalloprotease)

เป็นเอนไซม์สำคัญในการเพิ่มการซึมผ่านระบบท่อลำเลียง (vascular permeability) ที่ผิวหนัง และเพิ่มการสะสมของเหลวที่ ileal loop ของกระต่าย *V. mimicus* จะผลิตเมทเทลโลโปรติเอส 2 ชนิด คือ 31 กิโลดาลตัน (VMP) และ 61 กิโลดาลตัน (VMC) VMP จะมีแอกติวิตีคล้ายกับฮีแมกกลูทีนิน/โปรติเอส (hemagglutinin/protease; Hap) ของ *V. cholerae* ซึ่ง Hap มี

หน้าที่กระตุ้น cholera toxin และสลายโปรตีนที่สำคัญของเจ้าบ้าน เช่น แลคโตเฟอริน (lactoferrin) ไฟบริโนเนคติน (fibrinectin) และ มิวซิน (mucin) (Lee และคณะ, 2005,2003)

2.5.4.4 ฟอสโฟไลเปส (phospholipase)

จะไปทำลายเนื้อเยื่อของเจ้าบ้าน โดยจะทำให้เกิดกระบวนการไฮโดรลิซิส (hydrolysis) ฟอสโฟไลเปสในผนังเซลล์เจ้าบ้าน (Lee และคณะ, 2002) ฟอสโฟไลเปสมีขนาดโปรตีน 53 กิโลดาลตัน และยีนที่ถอดรหัส คือ *phl* (Kang และคณะ, 1998)

2.6 การตรวจวิเคราะห์ *V. vulnificus* และ *V. mimicus*

การตรวจวิเคราะห์การติดเชื้อแบคทีเรียสกุลวิบริโอสามารถทำได้หลายวิธี ได้แก่ วิธีการแบบดั้งเดิม เป็นการให้เทคนิคทางจุลชีววิทยาและชีวเคมีในการตรวจวิเคราะห์และจำแนกแบคทีเรีย ซึ่งวิธีนี้ต้องใช้เวลาอันยาวนานจึงจะทราบผลการตรวจ และจำเป็นต้องใช้อาหารเลี้ยงเชื้อที่มีความจำเพาะ (Sanjuan และ Amaro, 2004; Macian และคณะ, 2000; HØI และคณะ, 1998) ทำให้ต้นทุนในการตรวจสอบสูง นอกจากนี้ยังต้องอาศัยบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง จึงส่งผลให้การศึกษาการระบาดของโรคทำได้ยาก การตรวจสอบด้วยเทคนิคทางโมเลกุล (Fukushima และ Seki, 2004; Nilsson และคณะ, 2003) เป็นอีกหนทางหนึ่งที่รวดเร็วและมีความไวสูง แต่มีข้อจำกัดเรื่องค่าใช้จ่ายที่สูง ต้องการบุคลากรที่มีความชำนาญ และห้องปฏิบัติการเฉพาะด้าน เทคนิคทางวิทยาภูมิคุ้มกันเป็นอีกเทคนิคหนึ่งที่น่าโมโนโคลนอลแอนติบอดีมาประยุกต์ใช้ในการตรวจวิเคราะห์ และวินิจฉัยโรคติดเชื้อจากแบคทีเรีย

2.7 โมโนโคลนอลแอนติบอดี

โมโนโคลนอลแอนติบอดี คือ แอนติบอดีที่สร้างจากกลุ่มเซลล์พลาสมา ซึ่งกำเนิดจากบีลิมโฟไซต์เซลล์เดียว ทำให้ทุกโมเลกุลของแอนติเจนเหล่านี้มีสมบัติเหมือนกันทุกประการ ทั้งในด้านความจำเพาะต่ออีพิโทปเดียวของแอนติเจน และในด้านชนิดของสายยาว (heavy chain) และสายสั้น (light chain) ของอิมมูโนโกลบูลิน ซึ่งเป็นตัวกำหนดสมบัติทางชีวภาพของแอนติเจนนั้น

ตามปกติเมื่อมีแอนติเจนแปลกปลอมเข้าสู่ร่างกายจะมีสร้างโมโนโคลนอลแอนติบอดีหลายชนิดรวมกัน ซึ่งแอนติเจนแต่ละชนิดมักมีหลายอีพิโทปจึงสามารถกระตุ้นการตอบสนองของบีลิมโฟไซต์จำนวนมากที่มาตรวจจับแต่ละอีพิโทป เป็นผลให้มีการสร้างแอนติบอดีหลายชนิดที่ทำหน้าที่ต่างๆ กันปะปนอยู่ในซีรัมเรียกว่า พอลิโคลนอลแอนติบอดี แอนติบอดีชนิดนี้จะสามารถชักนำการตอบสนองรูปแบบต่างๆ แต่ความหลากหลายของซีรัมบางครั้งอาจลดประสิทธิภาพ หรือก่อให้เกิดปัญหาในการใช้นอกร่างกาย เนื่องจากการเกิดปฏิกิริยาข้ามของแอนติบอดีกับแอนติเจนที่ปนเปื้อน ดังนั้นการใช้

โมโนโคลนอลแอนติบอดีที่สร้างจากบีลิมโฟไซต์ 1 เซลล์ ซึ่งมีความจำเพาะต่ออีพิโทปเดียวของแอนติเจนจะสามารถแก้ปัญหานี้ได้

2.7.1 การผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดี มี 2 วิธี ได้แก่

2.7.1.1 วิธี somatic hybridization

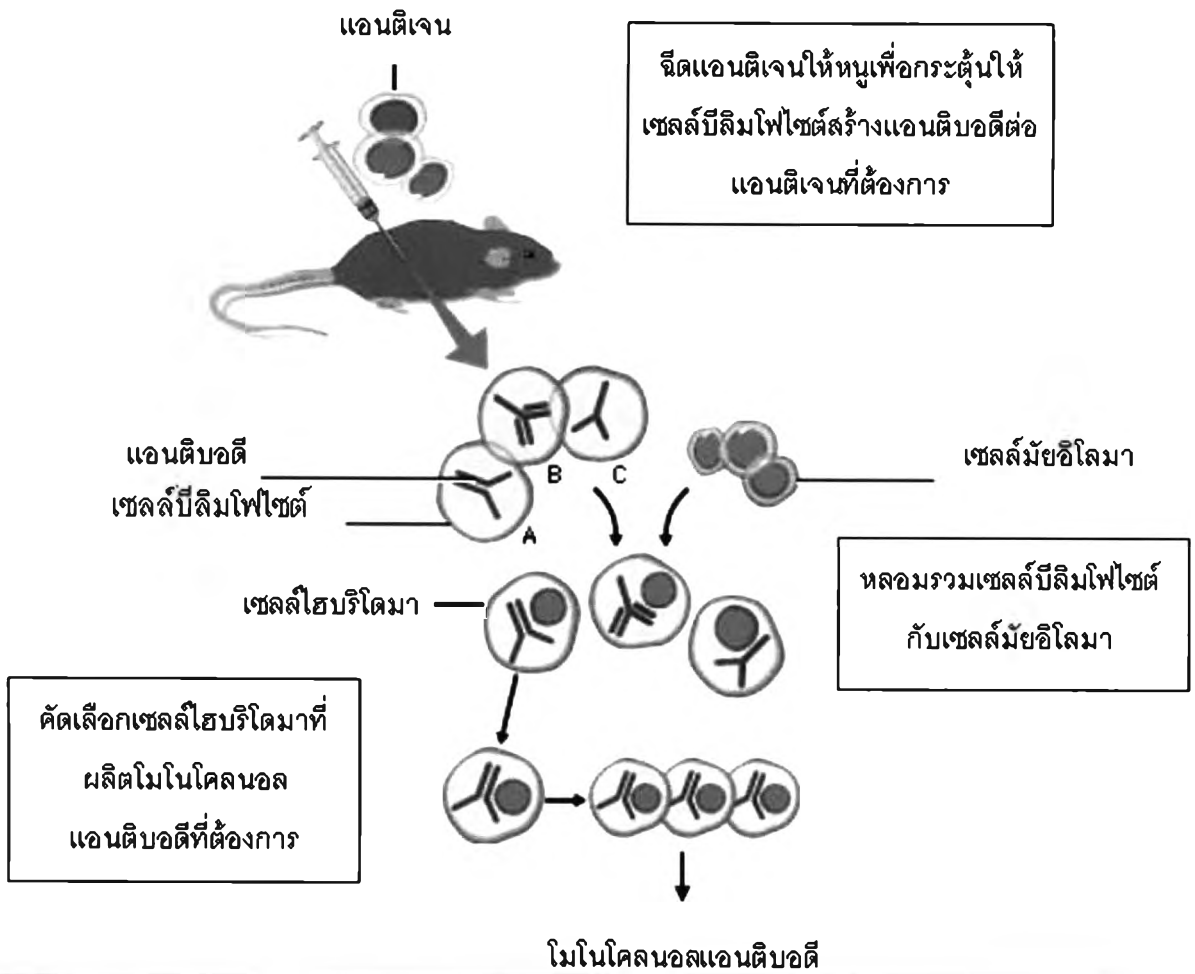
ในปีค.ศ.1975 George Köhler และ Cesar Milestein คิดค้นวิธีการผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดี ด้วยการเชื่อมเซลล์บีลิมโฟไซต์ซึ่งมีคุณสมบัติในการสร้างแอนติบอดีที่ต้องการเข้ากับเซลล์มะเร็งของเซลล์พลาสมาหรือเซลล์มัยอิโลมา (myeloma cell) ที่มีคุณสมบัติในการแบ่งเพิ่มจำนวนเซลล์ได้อย่างไม่จำกัด วิธีการนี้ทำให้ได้เซลล์ลูกผสมที่เรียกว่า เซลล์ไฮบริโดมา (hybridoma cell) ที่มีสมบัติพิเศษของเซลล์ต้นกำเนิดทั้ง 2 ฝ่าย ทำให้สามารถผลิตแอนติบอดีที่ต้องการได้ในปริมาณมาก (ไพศาล สิทธิกรกุล, 2548; ธารารักษ์ ธารากุล และสิริฤกษ์ ทรงศิริไฉ, 2537)

2.7.1.2 วิธีทางวิศวกรรมพันธุศาสตร์ (genetically engineered antibody)

วิธีนี้เป็นการดัดแปลงในระดับยีนทำให้โมเลกุลแอนติบอดีมีคุณสมบัติเปลี่ยนไปตามที่ต้องการ (ธารารักษ์ ธารากุล และสิริฤกษ์ ทรงศิริไฉ, 2537)

2.7.2 การผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดีด้วยวิธี somatic hybridization

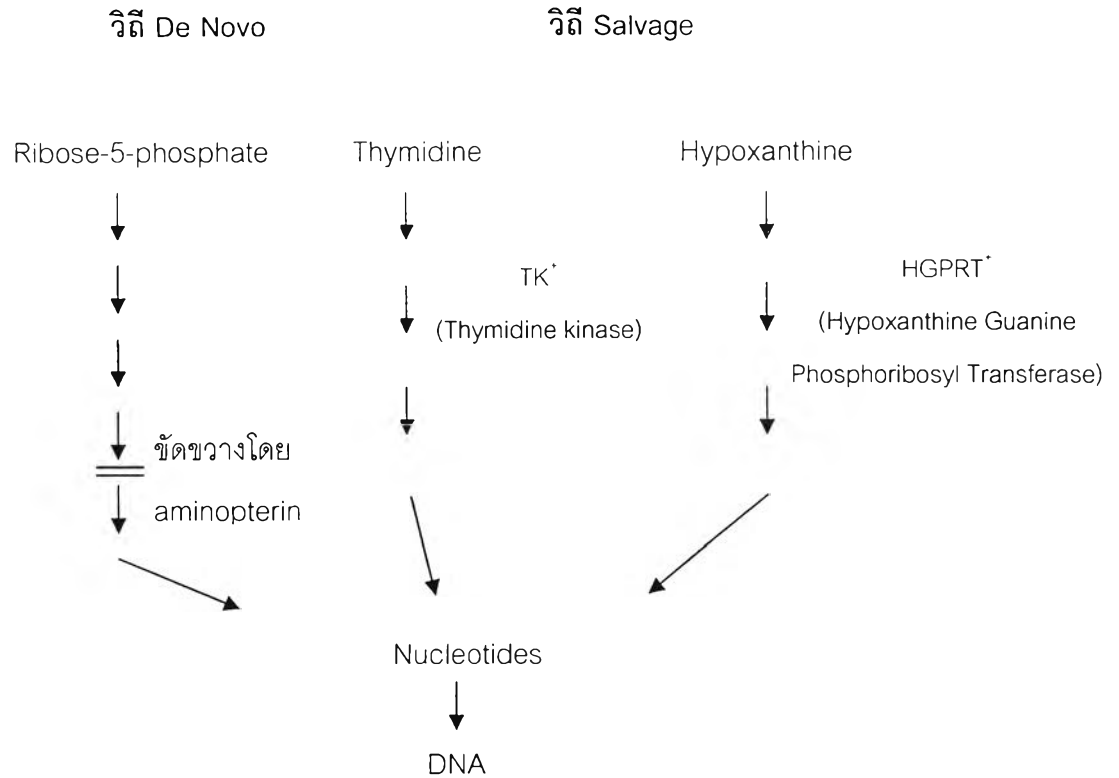
การผลิตเซลล์ไฮบริโดมาเกิดจากการหลอมรวมกันระหว่างเซลล์บีลิมโฟไซต์จากสัตว์ที่ปลูกภูมิคุ้มกันด้วยแอนติเจนที่ต้องการกับเซลล์มัยอิโลมาโดยใช้พอลิเอทิลีนไกลคอล ซึ่งในทางปฏิบัติไม่สามารถหลอมรวมทุกเซลล์เพื่อผลิตเซลล์ไฮบริโดมาได้ทั้งหมด แต่จะมีทั้งเซลล์ที่หลอมรวมกันเอง เซลล์ไม่หลอมรวมกัน และเซลล์ไฮบริโดมาปะปนอยู่จำนวนมาก ดังนั้นจึงต้องหาสภาพที่คัดเลือกเฉพาะเซลล์ไฮบริโดมาเท่านั้นที่สามารถมีชีวิตรอดและเจริญได้ วิธีที่ใช้อยู่ทั่วไป ได้แก่ การใช้เซลล์มัยอิโลมาที่มีความบกพร่องของเอนไซม์ HGPRT (Hypoxanthine Guanine Phosphoribosyltransferase) ที่เกี่ยวกับแนวทางการสังเคราะห์นิวคลีโอไทด์ในวิถี salvage ทำให้หลังจากที่หลอมรวมเซลล์มัยอิโลมาดังกล่าวกับเซลล์บีลิมโฟไซต์แล้ว เซลล์มัยอิโลมาที่ไม่ถูกหลอมรวมจึงถูกกำจัดไปได้ด้วยการเลี้ยงในอาหารเลี้ยงเซลล์ HAT medium ที่เสริมด้วย hypoxanthine, aminopterin และ thymidine โดย aminopterin จะยับยั้งวิถี de novo ของการสร้างนิวคลีโอไทด์ ส่วนเซลล์บีลิมโฟไซต์จะมีชีวิตรอดเพียงระยะสั้นๆ และจะตายเอง ดังนั้นจึงมีเพียงเซลล์ไฮบริโดมาเท่านั้นที่จะสามารถเจริญเติบโตได้ใน HAT medium โดยใช้วิถี salvage ซึ่งอาศัย hypoxanthine และ thymidine จาก HAT medium และอาศัยเอนไซม์ HGPRT จากยีนปกติของเซลล์บีลิมโฟไซต์ (ไพศาล สิทธิกรกุล, 2548) (รูปที่ 2.2 และ 2.3)

รูปที่ 2.2 การผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดีด้วยวิธี somatic hybridization

(ดัดแปลงจาก <http://images.encarta.msn.com/xrefmedia/aencmed/targets/illus/ilt/T059309A.gif>)

รูปที่ 2.3 แนวทางการสังเคราะห์ดีเอ็นเอ และการยับยั้งของ aminopterin ในการสังเคราะห์ดีเอ็นเอ ในวิถี de novo (Abbas และคณะ, 1991)

2.7.3 การคัดเลือกเซลล์ไฮบริโดมา

สามารถคัดเลือกเซลล์ไฮบริโดมาได้หลายวิธี เช่น ELISA และ Western blot เป็นต้น ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ หลังจากคัดเลือกเซลล์ที่ต้องการแล้วต้องทำการโคลนซ้ำ (reclone) เพื่อให้แน่ใจว่าเซลล์นั้นมีต้นกำเนิดจากเซลล์เดียวจริง และขยายเพิ่มจำนวนเพื่อผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดี ปริมาณที่ต้องการ (ไพศาล สิทธิกรกุล, 2548)

2.7.4 ประโยชน์ของโมโนโคลนอลแอนติบอดี

โมโนโคลนอลแอนติบอดีสามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างมากในทางการแพทย์ ทั้งในแง่การ การตรวจ และการรักษาโรคต่างๆ เช่น การวัดปริมาณยาต่างๆ ในเลือด การวินิจฉัยการตั้งครรภ์ โรค จากจุลินทรีย์ การตรวจแอนติเจนที่เกี่ยวข้องกัน ความเข้ากันได้ของเนื้อเยื่อ และการตรวจแอนติเจน ของเซลล์มะเร็งบางชนิด เป็นต้น นอกจากนี้ยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในทางการวิจัย เนื่องจาก โมโนโคลนอลแอนติบอดีประกอบด้วยแอนติบอดีชนิดเดียว ที่มีความจำเพาะต่ออีพิโทปเพียง 1 ตำแหน่งบนแอนติเจน ดังนั้นจึงนำไปใช้ในการพิสูจน์ทราบ วัดปริมาณ ตรวจหาตำแหน่งของโมเลกุล

เซลล์หรือจุลินทรีย์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้องแม่นยำ เช่น การตรวจหาตำแหน่งของ *V. harveyi* ในเนื้อเยื่อ กุ้งกุลาดำที่ติดโรคด้วยวิธี Immunohistochemistry (Phianphak และคณะ, 2005) เป็นต้น

Simonson และ Siebeling (1988) ผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดีจำเพาะต่อโปรตีนแกนของ แฟลกเจลลา (H) ของ *V. cholerae* และ *V. vulnificus* โดยใช้เทคนิค ELISA ในการวิเคราะห์ การผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดีจำเพาะต่อโปรตีนแกนของแฟลกเจลลา (H) ของ *V. cholerae* ได้ โมโนโคลนอลแอนติบอดีทั้งหมด 12 โคลน คือ โมโนโคลนอลแอนติบอดีที่จำเพาะต่อโปรตีนแกนของ แฟลกเจลลาของ *V. cholerae* และ *V. mimicus* 4 โคลน และที่แสดงปฏิกิริยาข้ามกับแบคทีเรียสกุล วิบริโอชนิดอื่นที่นำมาทดสอบ 8 โคลน การผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดีจำเพาะต่อโปรตีนแกนของ แฟลกเจลลา (H) ของ *V. vulnificus* ได้โมโนโคลนอลแอนติบอดี 1 โคลน ที่ผลิตได้ส่วนใหญ่เป็น IgG2 และ IgG3 มี IgM เพียง 2 โคลน ผู้วิจัยได้นำโมโนโคลนอลแอนติบอดีที่จำเพาะต่อโปรตีนแกนของ แฟลกเจลลาของ *V. cholerae*, *V. mimicus* และ *V. vulnificus* ไปทดสอบกับแบคทีเรียสกุลวิบริโอที่ แยกจากผู้ป่วยและสิ่งแวดล้อม พบว่าระบุเป็น *V. cholerae* และ *V. mimicus* 47 ตัวอย่าง จาก 103 ตัวอย่าง และระบุเป็น *V. vulnificus* 20 ตัวอย่าง จาก 31 ตัวอย่าง

Martin และ Siebeling (1991) ศึกษาการผลิตพอลิโคลนอลแอนติบอดีต่อ *V. vulnificus* โดย ปลูกภูมิคุ้มกันในระยะตายด้วย heat-killed whole cell พบว่าแสดงปฏิกิริยาข้ามกับสายพันธุ์อื่น และ ทำการผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดีต่อไลโปพอลิแซ็กคาไรด์โดยนำม้ามของหนู BALB/c ที่ปลูก ภูมิคุ้มกันด้วย formalin-killed cell มาหลอมรวมกับเซลล์มัยอิโลมา SP2/O-Ag14 และคัดเลือกเซลล์ ไฮบริโดมาโดยใช้การวิเคราะห์ ELISA ของไลโปพอลิแซ็กคาไรด์และ whole cell พบว่าได้โมโน โคลนอลแอนติบอดีที่ใช้สามารถจำแนก serovar ของไลโปพอลิแซ็กคาไรด์ของ *V. vulnificus* ออกเป็น 5 serovar *V. damsela* และ *V. hollisae* อย่างละ 1 serovar ซึ่งโมโนโคลนอลแอนติบอดีที่ผลิตขึ้นนี้ ไม่แสดงปฏิกิริยาข้ามระหว่าง *V. vulnificus* และ *V. damsela* หรือ *V. hollisae*

Tamplin และคณะ (1991) ผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดีต่อ *V. vulnificus* โดยนำม้ามของหนู BALB/c ที่ปลูกภูมิคุ้มกันด้วย formalin-killed cell มาหลอมรวมกับเซลล์มัยอิโลมา SP2/O และ คัดเลือกเซลล์ไฮบริโดมาโดยเทคนิค ELISA โมโนโคลนอลแอนติบอดีที่ผลิตได้คือ FBRT37 และเมื่อนำมาใช้จำแนก *V. vulnificus* ที่แยกได้จากน้ำทะเล ตะกอน และหอยนางรม โดยใช้เทคนิค ELISA พบว่ามีความถูกต้องสูงถึง 99.7% เมื่อเปรียบเทียบกับ การตรวจสอบด้วยวิธีทางชีวเคมี และระดับต่ำ ที่สุดที่สามารถตรวจสอบโดยเทคนิค ELISA คือ ประมาณ 2×10^3 เซลล์ต่อหลุม

Chen และคณะ (1992) ศึกษาการผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดีต่อแบคทีเรียสกุลวิบริโอ (*V. alginolyticus*, *V. anguillarum*, *V. carchariae*, *V. cholerae*, *V. damsela*, *V. furnissii*, *V. harveyi*, *V. ordalii*, *V. parahaemolyticus* และ *V. vulnificus*) ที่ก่อโรคในมนุษย์ ปลา และหอย โดยใช้เทคนิค ELISA ในการคัดเลือก พบว่าได้โมโนโคลนอลแอนติบอดีทั้งหมด 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1

จำเพาะต่อสายพันธุ์เดียวกันนั้น กลุ่มที่ 2 แสดงปฏิกิริยาข้ามกับแบคทีเรียสกุล vibrio ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เช่น โมโนโคลนอลแอนติบอดีที่เกิดปฏิกิริยาข้ามระหว่าง *V. alginolyticus* กับ *V. parahaemolyticus* 22 โคลน และที่จำเพาะกับแฟลกเจลลา H ขนาด 52 กิโลดาลตัน ของ *V. alginolyticus* และ *V. parahaemolyticus* 6 โคลน กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่แสดงปฏิกิริยาข้ามกับแบคทีเรียสกุล vibrio ทุกชนิด แต่ไม่เกิดปฏิกิริยาข้ามกับแบคทีเรียในวงศ์ Vibrionaceae และแบคทีเรียแกรมลบชนิดอื่น ซึ่งกลุ่มสุดท้ายนี้ไว้ใช้จำแนกแบคทีเรียสกุล vibrio จากแบคทีเรียชนิดอื่น นอกจากนี้ยังสามารถนำโมโนโคลนอลแอนติบอดีมาใช้จำแนกแบคทีเรียได้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบมีชีวิต รูปแบบ formalin-fixed และ รูปแบบ sodium azide-killed

Parker และ Levis (1995) ศึกษาการผลิต anti-*V. vulnificus* hemolysin โดยปลุกภูมิคุ้มกัน ในกระต่ายและแพะ จากนั้นนำ anti-*V. vulnificus* hemolysin ที่ผลิตได้มาใช้ตรวจสอบ *V. vulnificus* ในตัวอย่างที่ได้จากสิ่งแวดล้อม (หอยนางรม ตะกอน และน้ำทะเล) ด้วยเทคนิค sandwich ELISA พบว่าเทคนิคนี้สามารถตรวจสอบโคโลนีของ *V. vulnificus* ได้ถูกต้อง 95% จากประมาณ 340 ตัวอย่าง ที่สันนิษฐานว่าเป็นโคโลนีของ *V. vulnificus* และเทคนิคนี้ให้ผลลบแม่นยำ 99% เมื่อทดสอบกับโคโลนีที่ไม่ใช่ *V. vulnificus*

Wright และคณะ (1999) ศึกษาการผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดีที่จำเพาะต่อ capsular polysaccharide (CPS) ของ *V. vulnificus* สายพันธุ์ M06-24/O แล้วนำโมโนโคลนอลแอนติบอดีที่ได้ (7/G4-D2) มาใช้ในการวิเคราะห์การแสดงออกของ CPS เปรียบเทียบกับ *V. vulnificus* สายพันธุ์ CVD752 (เป็น acapsular transposon mutant ของสายพันธุ์ M06-24/T ซึ่งไม่สามารถสร้าง CPS ได้) M06-24/T (เป็น spontaneous translucent phase variant ที่มีการสร้าง CPS ลดลง) และ M06-24/31T (เป็นสายพันธุ์ที่สร้าง CPS ได้แต่ไม่มีการแสดงออกของแคปซูลที่ผิวของเซลล์) ด้วยวิธี ELISA, flow cytometry (FC) และ immunoelectron microscopy พบว่าสายพันธุ์ M06-24/O ให้ผลดีที่สุด จากนั้นผู้วิจัยได้นำโมโนโคลนอลแอนติบอดี 7/G4-D2 มาใช้ในการศึกษาความแตกต่างของการแสดงออกของ CPS โดยการวิเคราะห์ FC พบว่า *V. vulnificus* มีการแสดงออกของ CPS ได้ดีที่สุดในการเจริญช่วง log phase และลดลงในช่วง stationary phase นอกจากนี้ยังพบว่าภาวะแวดล้อมมีผลกระทบต่อแสดงออกของ CPS โดยที่อุณหภูมิ 30°C จะแสดงออกได้ดีกว่าที่ 37°C

Jung และคณะ (2001) ผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดีจำเพาะต่อ *Photobacterium damsela* ssp. *piscicida* โดยปลุกภูมิคุ้มกันในหนูด้วย heat-killed ของ *Photobacterium damsela* ssp. *piscicida* ได้ 5 โคลนที่จำเพาะต่อโปรตีนที่ตำแหน่ง dye front, 18 และ 22 กิโลดาลตัน แสดงปฏิกิริยาข้ามกับแบคทีเรียสกุล vibrio 5 สายพันธุ์ บางโคลนสามารถใช้แยกความแตกต่างระหว่าง *Photobacterium damsela* ssp. *piscicida* กับ *Photobacterium damsela* ssp.

damselae ด้วยวิธี ELISA และใช้ตรวจสอบการติดเชื้อแบคทีเรียในเนื้อเยื่อปลากะพง (*Dicentrarchus labrax*) ด้วยวิธี Immunohistochemistry

Phianphak และคณะ (2005) ผลิตโมโนโคลนอลแอนติบอดีต่อ *V. harveyi* โดยปลูก ภูมิคุ้มกันในหนูด้วย heat-killed และ SDS-mercaptoethanol treated ของ *V. harveyi* สายพันธุ์ 639 ได้โมโนโคลนอลแอนติบอดี 15 โคลน ที่จำเพาะต่อโปรตีนที่มีขนาดตั้งแต่ 8-49 กิโลดาลตัน แบ่งเป็น 6 กลุ่ม โดยโมโนโคลนอลแอนติบอดีทุกโคลนไม่แสดงปฏิกิริยาข้ามกับแบคทีเรียสกุลไวรัสและแบคทีเรียสายพันธุ์อื่นที่นำมาทดสอบ ยกเว้น VH39-4E ที่แสดงปฏิกิริยาข้ามเล็กน้อยกับ *Aeromonas hydrophila* เมื่อตรวจสอบด้วยเทคนิค Immunodot blot พบว่าความเข้มข้นของ *V. harveyi* ที่โมโนโคลนอลแอนติบอดีบางโคลนสามารถตรวจสอบได้คือ 10^4 CFU/ml นอกจากนี้ยังสามารถใช้โมโนโคลนอลแอนติบอดี 2 กลุ่ม ที่ผลิตได้มาใช้ในการระบุตำแหน่งของ *V. harveyi* ในเนื้อเยื่อของกุ้งกุลาดำที่ติดโรคเรืองแสงด้วยวิธี Immunohistochemistry